

Велізарны грэх, ці Недасягальнае шчасце
(паводле драматургічных твораў Л.М.Талстога і А.А.Дудараўа)

Т.В.Аўдоніна

Тэма кахання вельмі шырока прадстаўлена ў сусветнай літаратуры. Няма амаль ніводнага пісьменніка, які б не звяртаўся да гэтай адвечнай тэмы. У каханні бачаць сутнасць быцця, яно прадстае то як велізарны грэх, то як недасягальнае шчасце. Людзі чакаюць яго і баяцца падпарадкавацца яго ўладзе.

Ва ўсе часы каханне разглядалі як свабоднае ад прымусу пачуццё (“У любви как у пташки крылья...”), але ў пытаннях сямейнага характару яно мела больш сур’ёзнае значэнне – адказнасць, якая мяжуе з добраахвотным адрачэннем ад сваёй свабоды. Сучасныя адносіны людзей да кахання і жанчыны не шмат чым адрозніваюцца ад тых, што былі сто гадоў таму. Л.Талстой у п’есе “Жывы труп” і А.Дудараў у сваіх драматургічных творах у многім аднолькава ставяцца да агульначалавечай проблемы кахання. Але ў расійскага драматурга яна разглядаецца больш глыбока і аўтар не дае ніякіх рэцэптаў – ён толькі ставіць проблему, а адказ на яе павінен шукаць глядач ці чытак самастойна. Сучасны беларускі драматург шукае вытокі гэтых падзей, задаецца пытаннем, чаму памірае каханне або чаму чалавек не спазнаў гэтага цудоўнага пачуцця.

Амаль праз усе творы А.Дудараўа праходзіць таямніца кахання, яго атручанасць у век эманспісацыі і вольнай маралі, а ўжо сёння і сексуальнай рэвалюцыі, але ж не ўзнятая да антагонічных хрысціянскіх вышынъ. Пытанні пакуль толькі ставяцца, будзяцца, застаючыся, як і раней, глыбока нявырашанымі.

Калі чалавек жыве сярод людзей, ён вучыцца любіць іх, разумець неабходнасць, непазбежнасць, глыбокую асэнсаванасць быцця другога чалавека. Героі А.Дудараўа (Дзерваед з п’есы “Радавыя”, Мульцік з п’есы “Вечар”) выяўляюць непадзельнасць быцця як дару, які даецца ўсім людзям разам. Мульцік, Дзерваед – “адкрытыя” персанажы, яны здольны ацаніць дар быцця, у той час, як “замкнуты” Гастрый, напрыклад, заўсёды перакручвае сэнс дараванага яму жыцця і ў выніку прыходзіць да думкі аб яго бессэнсоўнасці. Замкнуўшыся ў сваёй “шкарлупіне” (індывідуальнасці), ён успрымае смерць з бязмежным, невыразным жахам. Той, хто сэнс жыцця спасцігае праз любоў да іншых, правільна разумее і сэнс смерці, бо жыцце не заканчваецца з фізічнай смерцю чалавека, таму што застаюцца жыць тыя, каго ён любіў, а ў гэтых людзях – і ён сам. Тому каханне, на думку Л.Талстога, адначасова і *надае* сэнс жыццю, і *складае* яго сэнс, каханне – крыніца маральнай сувязі чалавека са светам і людзьмі.

Дык што такое “каханне” з пункту гледжання аўтарытэтных крыніц – філасофіі і Бібліі?

“Любовь, интимное и глубокое чувство, устремленное на другую личность <...> включает в себя порыв и волю к постоянству <...> верности”[1].

“Любовь долготерпит, милосердствует, любовь не завидует, любовь не превозносится, не гордится, не бесчинствует, не ищет своего, не раздражается, не мыслит зла, не радуется неправде, а сорадуется истине, все покрывает, всему верит, всего надеется, все переносит. Любовь никогда не перестает...” (1-е Посл. к Коринфянам, 13:4 - 13). Як бачым, Біблія прыводзіц найбольш поўнае ўяўленне аб сэнсе гэтага пачуцця.

Ісцінную сутнасць кахання можна вызначыць і так: гэта дружба, з'яднаная з жаданнем. Гэтая пачуцці павінны быць менавіта з'яднаныя, інакш паасобку жаданне ператворыцца ў звычайную пачуццёвасць, а дружба – у звычайную ўзаемную павагу.

Фёдар Пратасаў (“Жывы труп” Л.Талстога) – дабрэйшай душы, мяккі, сумленны чалавек, не прызнае ілжы, прытворства, фарысействва. Ён у аднолькавай ступені паважае каханне і дружбу, і ў той жа час ён “мот, пьяница, развратник”. Ён маніць – і ненавідзіць у сябе гэту ману, не даруе падман іншым. Ён прагульвае ўсе гроши – і дакарае сябе за гэта, бо разумее, што абкрадвае сваю сям’ю. Ён распуснічае... Стоп! Паспрабуем разабрацца, чаму Фёдар парушыў шлюбную вернасць.

Ён кахаў сваю жонку? Так, і заўсёды лічыў яе ідэальны жанчынай. Але, як мы ведаем, палкія страсці недаўгавечныя. Вар’яцкае і салодкае захапленне паступова змяняеца пачуццём не такім гарачым (прычына, як правіла, у прывыканні), якое пераўтварае, нарешце, палкае каханне ў простую дружбу. У выніку на месца ранейшай страсці, улюблёнасці становіцца павага, і гэта яшчэ лепшы зыход.

Але Фёдaru такая перамена не даспадобы. Гуляка па жыцці, ён прагнүй навіны, вастрыні пачуццяў, яму ва ўсім хацелася знайсці “разынажку”. А гэта магчыма, калі кожны раз шукаць новыя прыгоды. Што б не гаварылі ідэёлагі аб пастаянстве, але яно зредку бывае ў прыродзе людзей: хутчэй пастаянства – прадукт звычкі і розуму, чым ісціннага пачуцця. Толькі абавязак перад сям’ёй, сумленнасць і іншыя прычыны могуць прымусіць захоўваць вернасць, але сэрца, як бы там ні было, прагне змен. Прывабнасць навізы, маладосць, чысціня знікаюць вельмі хутка, а гэта абавязкова выклікае новыя жаданні і новыя імкненні, нават, калі чалавек не ставіць перад сабой гэтай канкрэтнай задачы. Таму адну з прычын Фёдаравага непастаянства, “распustы” лагічна было б бачыць у tym, што ягонае каханне заснавана на незадаволенай зацікаўленасці (якая, дарэчы, у нашым жыцці адигрывае больш значную ролю, чым звычайна аб гэтым думаюць). Калі дапусціць думку, што ў любоўным пачуцці павінны быць некаторы дадатак зацікаўленасці, тады справядлівым можна лічыць наступнае вызначэнне кахання швейцарскім філософам-маралістам Ф.Р.Вейсам: “Любовь есть стремление узнать неведомое, причем стремление это осложнено порывом чувственности и желанием переходить в нашем исследовании вечно к новым предметам”[2]. Тады, верагодна, стане зразумелым выкazванне Фёдара аб ягонай незадаволенасці сямейным жыццём. Мы ж памятаем, што жонку ён лічыў “ідэальнай жанчынай”, але ў ёй не было “разынажкі”: “Не было игры в нашей жизни. А мне надо было забываться. А без игры не забудешься”[3]. У дадзеным выпадку паняцце гульні раўназначна паняццю навізы, цікаўнасці. Па свайму дваранскому статуту, Фёдар, безумоўна, вадзіўся з людзьмі вышэйшага асяроддзя, і ў каханні ён меў справы з жанчынамі, якія належалі да свецкай эліты. Такая ягоная жонка Ліза, якая атрымала цудоўную свецкую адукцыю, мела добрыя хрысціянскія карані ў выхаванні. Яна, трэба меркаваць, была стрыманая ў праяве пачуццяў, сціплая. Як правіла, рускія велікасвецкія паненкі выхоўваліся ў прыватных пансіёнах, манастырах; адсюль – цнота (нявіннасць), устрыманне, маральнасць і... адсутнасць сексуальнага вопыту. Ці не гэтага не хапала Фёдaru? Што ў ягоным паняцці “гульня”, акрамя азартнага вісту, покеру? Не раскаванасць, разняволенасць? Інакш кажучы, тое, што прысутнічае ў лёгкіх стварэннях ніжэйшага гатунку. Іменна да іх, да даступных жанчын шматлікіх у тыя часы дамоў распustы, цягнула Пратасава, каб развеяць тугу, пазабаўляцца, “бяздумна пагуляць”.

І tym не менш, Фёдар выклікае павагу сваёй прыстойнасцю: ніводнага дрэннага слова аб жонцы, сябру, якому ён “уступіў” яе; ён сумленны ў адносінах да іншых жанчын. Такім чынам, мы бачым, што Фёдар у каханні меў справу выключна з дзвюма крайнасцямі: або з жанчынамі вышэйшага свету, або з прастыуткамі, таму і набыў аў каханні вельмі недасканалае паняцце. А ісціну аў гэтым цудоўным, але рэдкім пачуцці, можна спасцігнуць толькі сярод простых, наўных, шчырых натураў, як, напрыклад, цыганка Маша. Яна кахае Фёдара самааддана, ахвярна, нягледзячы на ўсе абставіны ягонага ўласнага жыцця, забарону яе бацькоў; яна нават склавала яго ад свету, ад крэдытораў, патіцы, зрабіўшы яго “жывым

трупам". Фёдар аказаўся здольным спыніць сваё захапленне гэтай дзяўчынай, ён не дазволіў перайсці свайму пачуццю мяжу разважнасці. Болей за тое, ён змог нават папярэдзіць яе супраць сябе самога. (Трэба меркаваць, што ўпотай, глыбока ў душы, ён смуткаваў аб той ахвяры, якую прыносіў свайму пачуццю абавязку перад надзвычай юнай, але па-жаночаму палкай, шчырай дзяўчынай.) Значыць, каханне Машы – не што іншае, як дружба, з'янданая з гарачым пачуццём. Але яе каханне эгаістычнае; калі Фёдар хацеў застрэліцца, яна гаворыць, што гэтым ён "хотел лучше сделать только себе"[4]. Гэта сапраўды так: ён стравіў жонку, не здаволіўся сувязямі з ганебнымі жанчынамі, не быў здольны адказаць на каханне Машы. А значыць, шчасце, простае чалавече шчасце прайшло міма Фёдара. Прыврода не паставіла ніякіх межаў пакутам чалавека, звузіла межы людскага шчасця, зрабіла яго надзвычай рэдкім, кароткатэрміновым, а людзей – нястальнымі, ды яшчэ ў дадатак паставіла альвенчыя чалавечыя задавальненні ў супярэчнасць з грамадскім ідэаламі.

Аднак вызначанае намі хараектэрна больш для прадстаўнікоў моцнай паловы свету, таму што жанчыны, як вядома, па самой сваёй прыродзе захапляюцца не так хутка, як мужчыны, а таму і пачуцці іхня звычайна бываюць больш працяглыя. Для іх абавязак, гонар, цнота – не словаблудства, а спосаб жыцця, паняцці маральныя, закладзеныя самай прыродай спрадвечна. Ці трэба сцвярджаць, што асноўная роля жанчыны ў грамадстве – працяг роду і выхаванне дзяцей. Так было, ёсьці і будзе. Да таго ж і мнянць прадмет гарачага кахання для іх больш цяжка, чым для мужчын, таму шмат прычын, уключаючы і тыя, што ўжо былі пералічаны намі. Таму іх каханне, сустракаючы ўсялякія перашкоды для свайго ажыццяўлення, можа працягвацца гадамі, таму яны гатовыя бясконца дараваць мужчынскія зрады, іхня пастаянныя пошуки новых вострых адчуванняў. Таму яны цярпліва чакаюць сваіх пер-гунтаў, паўтараючы лёс славутай Сольвейг. Але чакаюць па-рознаму. Аб гэтым красамоўна сведчаць жаночыя вобразы ў творчасці Л.Талстога і А.Дудара.

Ліза з п'есы Л.Талстога "Жывы труп" і Ніна з п'есы "Парог" А.Дудара кахалі сваіх мужоў, нягледзячы на іх сямейную нежыццяздольнасць. Але Ніна ўвесь час прасіла Буслай кінуць піць, пагражала яму разводам, "ласкі жаночай пазбаўляла". А Ліза прасіла на ўсё забыцца і вярнуцца да сям'і. У абедзвюх п'есах аўтары акрэслілюючыя трохкунікі: у "Жывым трупе" гэта Фёдар – Ліза – Віктар, у "Парозе" – Буслай – Ніна – Мікалай. І калі Ніна пагражает Буслаю пайсці да Мікалая, то Ліза просіць Віктара пасадзейнічаць і вярнуць да дамашняга ачага яе блуднага мужа. У Лізы муж "мот, пьяница и развратник"[5], а яна не жадае з ім развітацца і гатовая ўсё дараваць і несці свой крыж да канца. У Ніны – алкаголік, але нават калі яна развіталася з ім, то ўсё роўна ў падсвядомасці працягвае абдымаць і цалаваць па начах яго, Буслай, а не свайго другога мужа, Мікалая.

Сто гадоў раздзяляюць гэтых двух драматургаў, сто гадоў паміж Лізай і Нінай, але сутнасць іх жаночага "шчасця" ідэнтычная, хаця рашэнні розныя: эманспацыя! Таму вызначыць маральны погляд на кахане даволі цяжка з-за супярэчнасцяў паміж натуральнымі і маральнімі законамі, якія ўзніклі за прайшоўшыя сто гадоў у большасці чалавечых грамадстваў. Пры такім грамадскім ладзе, які існуе зараз, стрыманасць і цнота з'яўляюцца якасцямі рэдкаснымі, вартымі найвялікшай павагі.

Безумоўна памылковае такое меркаванне, быццам магчыма кахаць адзін раз. Наадварот, у сталым узросце людзям даводзіцца закахацца іншы раз значна мацней, чым ў маладосці. Так, у п'есе "Вечар" А.Дудараў апісаў своеасаблівы любоўны трохкунік з трох дзеючых асоб: Мульцік – Ганна – Гаstryт.

Вобраз Ганны не вылучаецца нічым адметным. Драматург выводзіць на сцэну звычайную жанчыну-сялянку, якая прысвяціла ўсё сваё жыццё сям'і – мужу, дзецям. На яе долю выпала шмат выпрабаванняў: яна ўсё сваё жыццё працавала на зямлі, ні адпачынку, ні радасці не бачыла, трох дзяцей і мужа пахавала. Але не азлобілася на жыццё, а пакорна прымала ўсё, што яно падносіла. Таму і прапанову Мульціка жыць разам успрыняла проста, ўдваіх жа весялей і лягчэй дажываць апошнія мажлівасці для кахання і шчасця гады. Гэтая змена надае жыццю Ганны нейкі асабліва чуллівы (замілавальны) элемент увагі, далікатнасці

і клопату ў адносінах да Мульціка, што, натуральна, прымушае яго забыцца на страчаную ёю маладосць, прыгажосць. Адносінамі гэтых двух сталых людзей цяпер кіруюць пачуцці, якія з'яднаны з душой і суправаджаюцца разумам. “Добра замужам усё-ткі... – задаволена смяеца Ганна. – Ты во прыкрыкнуў – яно і добра...”

Такое ўзыходжанне гэтых двух старых, якія знаходзяцца ў цэнтры вечара свайго жыццёвага шляху, да кахання сталага, асэнсаванага.

Выклікае сумненне, каб радасць мог зазнаць чалавек па прыродзе злы, духоўна неразвіты, несумленны. Такі Гастрыт – натура грубая. Ён праходзіць у каханні лесвіцу самых ніzkіх пачуццяў: жаданне і імкненне абавязкова валодаць іменем Алёнай, каварства і ліхадзейства на шляху да дасягнення мэты, захапленне яе здабыццём і... горыч паражэння пры поўнай перамозе. І ўсё гэта ў імя кахання. А ці магчама здзейсніць зладдзейства дзеля кахання? Магчыма, калі “кахае” “Гастрыт”.

Мікіта-Гастрыт кахаў Алёну, сох па ёй: “убачу з другім – сэрца на шматкі разрываецца”. Ужо цяпер, пад старасць, ён шчыра лічыць, што “Ніхто яе так не любіў”, як ён (нават, плакаў па начах!). Сумнявацца ў гэтых словах няма нікіх падстаў: каханне можа набываць розныя формы. Знакамітая псіхолагі і філосафы сцвярджаюць, што каханне абавязкова ўзбагачае таго, хто кахае. Але Мікіта-Гастрыт зусім не прасякнуўся павагай да пачуццяў каханай дзяўчыны, не імкнуўся зразумець яе чалавечую сутнасць, а хутчэй поўнасцю ігнараваў яе. Гастрыт знайшоў у Алёне тыя якасці, якімі ён хацеў бы “уладаць”. І ён адхіляе Андрэя са свайго шляху да сэрца (а хутчэй да плоці) Алёны. Пакорнасць, цярплівасць – вось што, верагодна, прыцягвала Мікіту ў гэтай жанчыне: яго цікавіў сам факт суперніцтва з больш дастойным і заваяванне любой цаной недаступнага ідэала: “Што толькі не рабіў”, “Зубамі, рукамі вырываў шчасце”, але “Усё дарэмна!” Пачуцці Гастрыта аказаліся незапатрабаванымі, хаця ён і ажаніўся з Алёнай. А гэта значыць, што і ён не кахаў жанчыну, якой так дамагаўся, інакш ён адчуў бы асобу Алёны і зразумеў, што перад ім не праста жаданая жанчына, а цэлы ўнікальны свет. Гэта прывяло б да пашырэння яго ўласнага свету, бо ён адчуваў бы сябе ўзбагачаным незалежна ад таго, ці падзяляе яго пачуцці жанчына, якую ён кахае.

Гастрыт сорак год пражыў з Алёнай і ўвесь гэты час “Не разумеў, што з бабай робіцца”. Вось і атрымліваецца, што шукаемае шчасце аказалася падманлівым, палавінчатым (зноў тыя ж праславутыя 50%, “палавінка, каб яе агонь спёк!”), а каханне – аднабаковае, непадзеленае. Алёна ж здалася на літасць пераможцы ў паядынку за ўладанне ёю: “Паплакала <...> Забылася, здаецца, пра ўсё. <...>... ніводнага разу не ўспомніла пра Андрэя”[6], які памёр у Сібіры з-за даносу Гастрыта. Сорак годоў Алёна па начах не мужа, а свайго каханага Андрэя абдымала, у снах яго бачыла і лашчыла. Гастрыт “толькі душой <...> адчуваў, <...> што клалася яна [з ім, мужам. – А.Т.] спаць, як у труну кладуцца. Засне, дык ужо потым абдымае <...>, цалуе шэнча нешта...”[7] Каханне Алёны да Андрэя было сапраўднай, духоўнай сувяззю і не насыла таго праходзячага, мінучага харектару, які ўласцівы часовым станам фізічнай сексуальнасці і псіхалагічнай пачуццёвасці. Такое каханне не залежыць ад фізічнага існавання аб'екта, і таму можа перажыць смерць каханага чалавека, бо каханне “мацней” за смерць. Смерць спыніла фізічнае існаванне Андрэя, але яго духоўная сутнасць для Алёнінага кахання не была закранутая смерцю, яна была бессмяротнай. Сапраўднае каханне так мала накіравана на фізіялагічную сутнасць каханага, што можа лёгка перажыць яго смерць. І да таго часу, пакуль Алёна не перайшла ў свет іншы, яе каханне да Андрэя жыло ў яе сэрцы.

У рэчаіснасці каханне – гэта толькі адзін з магчымых спосабаў напоўніць жыццё сэнсам, хаця і не самы лепшы. Існаванне многіх людзей (калі не ўсяго чалавецтва!) прыйшло б да сумнага канца, наша жыццё было б сапраўды бедным, калі б яго сэнс залежыў толькі ад таго, выпрабавалі мы шчасце ў каханні ці не (як і абавязковы працяг рода). І Гастрыт, і Алёна ў сваім шлюбным жыцці зведвалі ўнутране адчуванне крыўды ў спалучэнні з пакорлівасцю лёсу (з боку Алёны) і злосцю ад незадаволенасці жыццём, палавінчатым шчасцем (з боку Гастрыта). Абедзве гэтыя рэакцыі пазбавілі герояў магчымасці выкарыстаць свой уласны

шанц. У лёгкіх, пакорных, не крываўдзячых Гастрыта паводзінах Алёны, якая адмовілася ад пошукаў (ці чакання) іншага кахання, ад спроб знайсці шчасце ў каханні, у фізічным яднанні з каханым чалавекам, праявілася ўся яскравасць яе асобы. Паколькі Андрэй, які знаходзіўся ў іншым свеце, быў для яе фізічна недасягальным, яна выключыла для сябе магчымасць дамагчыся поспеху ў каханні ў зямным, рацыянальным яго зразуменні і поўнасцю “зацыкліла” сябе на яго духоўна-містычным, психаэмацыйнальным узроўні. Але гэта ўжо неўратычна абумоўленая з’ява, якая патрабуе ўмяшання спецыялістаў. Вінаваціць жа ў гэтым сваім стане Алёна можа толькі самую сябе.

У старажытным афарызме: “Устрымліваючыся, мы набываем” змешчана вялікая доля ісціны. А.Дудараў у сваіх п’есах выводзіць некалькі аднатаўпных жаночых персанажаў. Гэта, на наш погляд, даволі сімптоматычна: занядаб маральнасці, духоўная разбэшчанасць, беспрынцыповасць, даступнасць – вось якую спадчыну, на думку беларускага драматурга, прынесла эмансыпация.

Жанчына часта разглядаецца мужчынамі як прыгожая лялька: уся ўвага ўдзяляецца зневінені, а сутнасць чалавека абясцэньяваецца. Гэта даволі распаўсюджаная думка большасці сытых “новых рускіх” і беларусаў, для якіх адбылася пераацэнка каштоўнасцей у мінусавым напрамку ад ісцінных, ад вечных.

Ёсць нешта абразлівае ў тым, калі жанчыну характарызуецца як “пригожую”. У гэтым выпадку, верагодна, наўмысна ўстрымліваюцца ад ацэнкі яе разуму. Упор на яе зневінені прадвызначае не толькі тое, што недаацэньваецца сама жанчына, але і тое, што недаацэньваецца і чалавек, які выносіць такое меркаванне. Іншымі словамі, калі хтосьці гаворыць аб прыгажосці жанчыны, то гэта дапускае не толькі тое, што яму няма чаго сказаць прыемнага аб яе асобе, але і тое, што яго не цікавіць яе асоба, таму што ён не цэніць якасці асобы. (Людзі, якія захапляюцца такой павярхой эратычнай сімпатыяй, пазбягаюць абавязкаў сапраўднага кахання, таму што ісцінныя адносіны цягнуць за сабой адказнасць. Яны выбіраюць “тып” (зборнае паняцце), а не канкрэтнага чалавека. Іменна такое каханне накіравана да тыповай, абязлічанай “зневінені”.)

Літаральна ўсе жаночыя персанажы ў п’есах А.Дудараў – прыгажуні. Ёсць руская прымаўка: “Не родись красивой, а родись счастливой”. Аднак шчасця ў чыстым выглядзе не бывае, чалавек павінен яго заслужыць, дзеля чаго трэба праісці праз памылкі і пакуты. Як правіла, калі чалавек дасягнуў матэрыйнага дабрабыту, яго ўсё больш настойліва свідрое думка аб няздзейсненых летуцэннях, аб каханні, якое недзе згубілася і якога так не хапае. Вось і ў Аліны (“Парог”) ёсць усё: муж, кватэра, “высший свет”. Як жа здарылася, што яна кінула сваё ўтульнае (па мérках большасці людзей!) жыщё і прыйшла ў кватэру без замкоў, у дом дзівака-казачніка Пакутовіча?

Асяроддзе яе сям’і складаюць людзі, якім “пляваць <...> на навуку, на людзей, на саміх сябе...” Іх “прынцыпы, прыстойнасць толькі зневіненіе, на словах, а ўнутры...”[8] бруд, беспрынцыповасць, разбэшчанасць. І далей Аліна кідае жорсткія слова праўды аб тым, што муж зрабіў з яе, жывога чалавека, “пригожую, зручную рэч”. І каб наблізіцца да таго тыпу жанчын, якім ён аддае перавагу, Аліна становіцца “лялькай”. Яна жадае, каб яе ўспрымалі як жанчыну, і стараецца адпавядаць моднаму тыпу. Яна жадае, каб яе “браўлі”, але не ўсур’ёз, яна не жадае, каб яе прымалі за тое, што яна ёсць на самой справе: чалавечая асоба, своеасаблівая і непаўторная. “Ну, а Гарухін заўсёды быў гатовы дапамагчы...”(134)

Аліне надакучыла быць “пакаёрай балонкай з блакітным банцікам на шыі”, прыгожай рэччу, “якая зредку была [яму, мужу. – А.Т.] патрэбна, а калі надакучвала”, то ён “не зміргнуўшы вокам сплаўляў сваім сябрам...”(133). (Гэта адносіны “ўладання”: паколькі ён “мае” жанчыну, то з лёгкасцю можа абмяняць яе, “прадаць” і нават “купіць” сабе іншую.) Так Аліна і апынулася ў пасцелі Гарухіна... Чаму? Ды таму, што і сама Аліна, і яе муж не адчувалі сапраўднага кахання адзін да аднаго, яны згубілі асабістыя каштоўнасці якасці, сталі беззблічнымі. А там, дзе адсутнічае шчасце ў каханні, пануе шлюбная нявернасць (адзюльтэр), якая вынікае з самога беззблічча. У адносінах, дзе ўладарыць толькі эротыка,

шлюбная здрада проста неабходная, таму што недахоп кахання павінен кампенсавацца, колькасцю сексуальнага задавальнення.

Гэта самая звыродлівая форма эротыкі. Таму, зыходзячы з апісанай сітуацыі, можна сцвярджаць, што павярхоўныя адносіны Красоўскага да жонкі пацягнулі ў адказ такія ж павярхоўныя адносіны Аліны да мужа. Такім чынам, адносіны жанчыны да мужчыны адпавядаюць яго адносінам да яе, а сярэдні сучасны мужчына выбірае тып “харысткі” (“масавай дзяўчыны”) як свой эратычны ідэал, таму што яна не можа ў сілу сваёй безаблічнасці абцяжарыць яго адказнасцю. І Аліна вырашыла адпавядаць таму тыпу жанчын, якім выказваў перавагу яе муж і яго акружэнне: “Хацела стаць такой, як і вы...”.

І зноў жа паўстае пытанне: чаму Красоўскі рабіў такія ўчынкі? Хто ў гэтым вінаваты – яго асяроддзе? Сябры? Жонка? Аб гэтым цяжка меркаваць, калі абапірацца на сюжэт і есі, таму што аўтар прыводзіць толькі эпізод з жыцця сям'і Красоўскіх у самасповедзі Аліны, аднак, зусім зразумела са слоў гэтай пацыенткі Пакутовіча (і Красоўскі гэта не аспрэчвае!), што і ў Красоўскага самога, і ў яго сяброў, дзеячоў навукі, “Заплылі сэрны, азылі душы”, што яны зразумелі, што “сэнс жыцця ў асалодзе!” “Вы ж нічога не робіце і ці рабілі калі-небудзь? <...> Жывеце, як статак жывёл!”(133) – як прысуд гучачы выкryвальныя слова Аліны.

Мы растлумачылі паводзіны Аліны вельмі тактоўна, з прымяненнем (ў нейкай ступені!) псіхааналізу. Але наўрад ці гэты аналіз мог бы змяніць яе жыццё, наадварот: яна, хутчэй за ўсё, яшчэ болей упэўнілася б у tym, што яе дзеянні цалкам лайчныя, што так і павінна быць. Думаючы такім чынам, яна б усё больш пагружалася ў дурман распусты, ”піла гарэлку, старалася напівацца, не звяртаць ні на што ўвагі”. Але Пакутовіч, уважліва выслухаў Аліну і, прама гледзячы ёй у очы, сказаў: “Ты ж прастытутка!” Гэта адзін з метадаў псіхалагічнай атакі, якія, як нам вядома, прымяняюць у наркалагічных клініках (можа і яшчэ дзе!). Ён называў рэчы сваімі імёнамі, і Аліне “адразу лягчай стала... Менавіта гэтае слова [ёй] павінен быў нехта сказаць...”(134).

Як мы ўжо ведаем, Аліну штурхнула на адзюльтэр зусім не эканамічная неабходнасць. На пытанне мужа, чаго ёй не хапала ў замустве, яна адказала: “Цяпла. Чалавечнасці. Веры. <...> Надзеі і любві...”(133). Аднак няма падстаў абараняць Аліну, бо, як вядома, ніякія эканамічныя цяжкасці не змогуць вымусіць псіхалагічна і маральна здаровую жанчыну заняцца прастытуцыяй. Наадварот, большасць жанчын, якія маюць матэрыяльныя патрэбы (ці пакутуюць ад самоты) ўпарты супраціўляюцца спакусе здабывання лёгкіх грошай (ці мімалётных сексуальных уzech, якія ні да чаго не абавязваюць). Аліна ж сама сябе “абязлічыла” і “упала” да ўзоруно такіх жа “абязлічаных” мужа і яго сяброў, якія як раз і шукаюць такой свабоднай, нязвязлівой формы любоўнага жыцця.

Але няма і важкіх падстаў лічыць Аліну прастытуткай – проста казачнік Пакутовіч пазбавіў сябе ад тлумачэння, практыкавання ў псіхааналізе і адным словам прывёў у свядомасць “авечку”, якая заблукала ў складаных псіхалагічных лабірынтах жыцця. Тым больш, што яе душа і свядомасць не прымалі, адштурховалі гэтыя шлях і яна разумела, што з пункту гледжання псіхалагічнай гігіены яе паводзіны такія ж небяспечныя, як і з пункту гледжання гігіены цела: “Душа прымае бруд гэтак жа, як і святасць... Анямее, і ўсё. Памрэ, іначай кажучы... Я і старалася ўсё зрабіць для гэтага. Вельмі ўжо цяжка жыць з жывой душой...”(134).

Тэма прастытуцыі закранута і ў іншых творах А.Дудараўа: “Злом” (Віта і Святлана-Русалка), “Адчуранне” (Арлет).

Віта, праўда, не гандлявала, а ахвяравала сабой дзеля кар’еры мужа, імкнучыся прасунуць яго ўверх па службовай лесвіцы, да высокага заробку, пасады. Дацэнт усё гэта ведаў і, гандлюючы ёю “і сабой оптам і ў розніцу”, адчуваў радасць, таму што шэф “вясёлы, задаволены, на “ты” перайшоў”, піць з ім не баіцца.

У гэтай п’есе проблема нежыццяздольнага кахання паміж сужэнцамі прадстаўлена як бы ў “перавёрнутым” выглядзе адносна гісторыі Красоўскіх (“Парог”). Здаецца, Віта

сапраўды кахае Дацэнта: "... я выйшла за цябе... бо кахала... хацела <...> каб ты быў! <...> Ты – лянівы, тлусты, сонны, каб быў..."[9]. Але каханне яе сапсаванае яшчэ большым жаданнем матэрыяльнага дабрабыту, адсюль і зайдзрасць да сябровак, якія добра наладзілі свае жыцці: "Мае сяброўкі прадаліся сваім замужжам і дорага прадаліся".[10].

Каб не "адстаць" ад іх, Віта "ўпрэглася... Знаёміла, цягала [яго] ўсюды, гаварыць вучыла". "Жышцё сваё на цябе паклала, каб ты варты быў чаго-небудзь..."

Дацэнт двудушны. Ён ужо прывык успрымаць секс як самамэту і таму падзяляе ўсіх жанчын рэзка на два класы – клас мадон і клас распусніц – са ўсімі вынікаючымі адсюль психалагічнымі цяжкасцямі. Ён выкарыстоўваў жонку як "сексуальную кошку" ў дасягненні сваёй мэты і ў той жа час асуджаў Русалку-Святлану, чым даў ёй "пуцёўку ў Бярозку".

Кожны чалавек – асока, своеасаблівая індывидуальнасць, не падобная на іншых. І гэтая асаблівасць чалавецтва ўвогуле вельмі яскрава адлюстравана ў творчасці А.Дудараўа: у ягоных п'есах кожны персанаж мае свой, непаўторны, не падобны на які-небудзь іншы лес, свой характар. Кожны з іх жыве сваім уласным унутраным жыццём, сваімі марамі і надзеямі, кіруеца сваімі прынцыпамі, якія выпрацоўвае на працягу ўсяго жыцця. Кожны з герояў праходзіць праз выпрабаванне каханнем па-рознаму, і якім ён выйдзе з усіх абставін жыцця, залежыць толькі ад самога героя. Кожны з іх вандруе па жыцці ў пошуках сэнсу свайго існавання, які павінен быць знайдзены, бо не можа быць створаны. А кіруе гэтым пошукам сумленне, і пакута таксама мае сэнс.

А.Дудараў усіх сваіх герояў праводзіць праз пакуты, як праз нейкае паганскае вогнішча ачышчэння. І каханне ён таксама разглядае ў яго арганічнай сувязі з пакутамі. У трактоўцы традыцыйнай індыйскай ідэалістычнай этыкі, пакуты – нязменны спадарожнік быцця, але яны не служаць крыніцай песьмізма, безвыходнасці ці адчаю, а выступаюць у якасці жыццесцвярджальнага пачатку, прымушаюць да актыўнага дзеяння, якім, дарэчы, і з'яўляюцца каханне і працяг роду чалавечага.

У свой час М.Багдановіч ставіў выключную проблему: ці надае нейкую надзею на выхад з гэтага стану каханне? І не змог дап'яць адназначнага адказу.

Каханне дae чалавеку шчасце, якое аббуджае ў ім усё багацце пачуццяў, на якія толькі здольны чалавек: душэўную ішчадрасць, адданасць, самаахвярнасць, мужнасць. Усё гэта ўласціва героям А.Дудараўа, якія адчуваюць у сваіх сэрцах цеплыню сапраўднага кахання: Мульціка і Ганны, Алёны, Ліды, Люські, Дзерваеда. Але змясціць гэтае глыбейшае пачуццё здольны толькі чалавек з глыбокай душой. А яна, у моц абставін, выпрацоўваеца далёка не ў кожнага. Каханне – гэта свайго роду талент. Гастрыт, Бушцец, Красаўскі, Дацэнт – гэта людзі дробязнай души, эгаістычнага складу, душэўна аблежаваныя. Яны, праўда, здольныя на палкае захапленне, закаханаць, але не на высокое самааддане пачуццё сапраўднага кахання. Менавіта тут, у каханні, эгаісты, сябелюбцы, людзі, пазбаўленыя маральнай чысціні, аказваюцца больш усяго пакаранымі за непаўнацэннасць (звыродлівасць) сваёй души.

Людзі, якія не зведалі пачуццяў сапраўднага кахання, імкнуцца пераканаць, што яго і няма ў жыцці, што каханне – гэта выдумка пісьменнікаў. Іншыя ліцаць, што каханне – гэта ўсё ж такі талент, "дар Божы", якім надзелены рэдкія людзі, як, напрыклад, дарам мастака, вынаходніка. Псіхолагі ж адзначаюць, што пры нараджэнні кожны чалавек нясе ў сабе скаваную патрэбнасць да кахання.

Думаецца, калі б каханне было выдумкай пісьменнікаў, то яно выяўлялася б узвышана, прыгожа. Але і Л.Талстой, і А.Дудараў паказалі сапраўдныя тыповыя цяжкасці кахання.

Abstract

The theme of love and problems connected with it are considered in this article. They occupy an enormous place among chief philosophical problems in L.Tolstoy's and A.Dudarev's works.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Философский энциклопедический словарь. М.: Сов.энциклопедия, 1983. – С. 328.
2. Вейс Ф.Р. Нравственные основы жизни: Для ст.шк.возраста: Пер. с фр. Мин.: Юнацтва, 1994. – С. 66.
3. Толстой Л.Н. Собр.соч. Т. 11. М., 1963. – С. 371.
4. Тамсама. – С. 362.
5. Тамсама. – С. 362.
6. Дудараў А. Вечар / Дыялог: П'есы. Мн.: Мастрліт., 1987. – С. 88.
7. Тамсама. – С. 88.
8. Дудараў А. Парог / Дыялог: П'есы. – С. 133. (У далейшым спасылкі на дадзены твор даюцца па гэтым выданні з указаннем у дужках старонкі.)
9. Дудараў А. Злом. Драма // Полымя. 1989. № 4. – С. 28.
10. Тамсама. – С. 28.

Гомельский государственный
университет им. Ф. Скорины

Поступило 18.09.2000